

Література

1. Єльнікова Г.В. Наукові основи розвитку управління загальною середньою освітою в регіоні: Монографія / Г.В.Єльнікова. – К. : ДАККО, 1999. – 303 с.
2. Педагогічна майстерність: [хрестоматія: навч. посіб. / за ред. І.А. Зязюна]. – К. : Вища школа, 2006. – 606 с.
3. Управління навчальним закладом : Підручник для студентів вищих навчальних закладів / С.Г. Немченко, О.Б. Голік, О.А. Кривильова, О.В. Лебідь. – Донецьк : ЛАНДОН-XXI, 2012. – 516 с.

Анотація

У статті теоретично обґрунтовується професійна компетентність керівника навчального закладу, а саме вказується на необхідність розвитку її педагогічної складової. Зазначено сутність понять: компетентність, професійна компетентність, педагогічна діяльність, педагогічна майстерність керівника навчального закладу. Відображено загальні вимоги до освітньо-кваліфікаційної характеристики означеного фахівця.

Аннотация

В статье теоретически обосновывается профессиональная компетентность руководителя учебного заведения, а именно указывается на необходимость развития ее педагогической составляющей. Отмечено сущность понятий: компетентность, профессиональная компетентность, педагогическая деятельность, педагогическое мастерство руководителя учебного заведения. Отражены общие требования к образовательно-квалификационной характеристики указанного специалиста.

Summary

The paper theoretically grounded professional competence head of the institution, namely, points to the need for the development of its educational component. Specified the nature of concepts: competence, professional competence, teaching activities, teaching skills head of the institution. Displaying general requirements for education and job description appointed expert.

Ключові слова: компетентність, майстерність, професійна компетентність, педагогічна діяльність, педагогічна майстерність.

Ключевые слова: компетентность, мастерство, профессиональная компетентность, педагогическая деятельность, педагогическое мастерство.

Key words: competence, skill, professional competence, educational activities, educational skills.

Подано до редакції 09.10.13.

УДК 378

© 2013

Гричаник Н.І.

ПРОБЛЕМА ШКІЛЬНОГО АНАЛІЗУ ЕПІЧНОГО ТВОРУ В МЕТОДИЧНІЙ НАУЦІ

Постановка проблеми у загальному вигляді... Розвиток України як самостійної держави вимагає здійснення кардинальних перетворень у сфері освіти, науки і культури. Піднесення духовності стає необхідною умовою формування людини XXI століття, від якої залежить майбутнє держави. Відповідно до гуманістичних принципів, задекларованих в освітніх документах (Законі України “Про освіту”, “Національній доктрині розвитку освіти”, Державному стандарті базової і повної середньої освіти) та радикальних суспільних змін виникла потреба у створенні міцної основи для творчої самореалізації й інтелектуально-культурного розвитку особистості. Особливу роль у цьому процесі відіграють шкільні курси світової та української літератури, на яких відбувається залучення молоді до багатств світової культури, духовне й моральне зростання особистості, естетичне виховання, розвиток художнього смаку.

У Концепції літературної освіти чітко зазначено, що “вивчення літератури в школі має ґрунтуватися на дидактичних, літературознавчих та методичних принципах”, серед яких одне з основних місць відведено принципу шкільного аналізу та інтерпретації. Тому, щоб сформувати по-справжньому культурних читачів, здатних висловлювати свою думку з приводу прочитаного, вчителів-словесників варто обирати ті оптимальні шляхи, методи, форми і види аналізу, за допомогою яких відбуватиметься залучення учнів до кращих здобутків світової та української літератури. Але, як свідчать спостереження, аналіз художнього твору, особливо епічного, викликає чимало труднощів у роботі вчителів, оскільки більшість з них не володіють належним чином теоретичними основами аналізу твору. Робота з текстом часто підмінюється переказом, вибіркоким читанням окремих епізодів, переглядом кінофільмів тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв’язання даної проблеми...

Проблема роботи з епічним твором була об’єктом зацікавлення вчених упродовж усього існування шкільної освіти. Вона розглядалася в різних аспектах: принципи вивчення епічного твору (Г.Гуковський, Ю.Лотман, О.Білецький), поглиблене вивчення тексту (М.Рибникова, Н.Молдавська, В.Голубков), самостійна робота над текстом епічних творів (М.Качурін, В.Кучинський), методика читання художнього тексту (Є.Квятковський,

Б.Корман, Б.Буяльський), системний аналіз епічного твору (О.Дорошкевич, А.Машкін, В.Голубков, П.Волинський, А.Снежкова, О.Мазуркевич, К.Сторчак, В.Неділько).

Подальший крок у розв'язанні проблеми аналізу та інтерпретації художнього твору було зроблено сучасними методистами О.Богдановою, О.Ісаєвою, Л.Мірошніченко, М.Кудряшовим, О.Ніколенко, Ж.Клименко, А.Ситченком, Б.Степанишином, Г.Токмань та ін.

Формулювання цілей статті... Розкрити погляди методистів на проблему шкільного аналізу епічного твору, охарактеризувати основні традиційні шляхи аналізу прозових творів.

Виклад основного матеріалу дослідження... Аналіз твору повинен стати основою літературної освіти учнів, яку вони набувають у процесі вивчення курсу української і світової літератури. Навчитися аналізувати літературний твір означає сприймати його не пасивно, а осмислено; глибоко проникати в тканину художнього твору; розуміти його не на побутовому рівні, а в контексті розвитку світової культури, філософської думки, з позиції духовних прагнень свого часу; уміти оцінити й отримати справжню естетичну насолоду від твору як мистецтва слова.

У практиці школи аналіз художнього твору використовується вже давно і заснований на повторному читанні та глибокому осмисленні в процесі його вивчення найважливіших ідейно-значущих епізодів. Детально розглядаючи епізод за епізодом, розділ за розділом, учні поступово усвідомлюють задум автора. Однак, аналізуючи твір, слід пам'ятати про те, що він є явищем мистецтва, тому надто докладний розбір може зашкодити його емоційно-естетичному сприйманню.

До цього часу питання про те, яким повинен бути шкільний аналіз залишається проблемним. В історії вітчизняної методики і шкільної практики аналіз художнього твору трактувався і отримував різні форми. З середини ХХ століття шкільна наука пішла по шляху подолання існуючого глибокого розриву змісту від форми. Поняття "цілісний образ" перейшло із літературознавства (Л.Тимофєєв, Ю.Борев, Г.Поспєлов) в методику, доповнюючи "пообразний" шлях аналізу такими шляхами аналізу, як "слідом за автором" і "проблемно-тематичний".

Отже, шкільний аналіз базується на літературознавчій концепції, але не копіює її. В умовах школи літературознавчий аналіз – не мета, а засіб, який має виступати гарантом кваліфікованого спілкування з текстом, допомагати його осмисленню. Трансформуючи літературознавчий аналіз у шкільний, важливо зберегти загальне осмислення твору, авторський задум та його втілення.

Дискутуючи з цього приводу, деякі вчені висловлюють думку, що одна з найважливіших причин, яка гасить інтерес учнів до художнього слова – те, що в процесі аналізу творів, художні образи перекладаються на мову понять. Л.Рибак доводить, що на цьому етапі образний підхід не повинен поступатися понятійному, і читач, аналізуючи твір, має мислити образами.

Найтиповіша помилка під час аналізу художнього твору у школі – недостатня увага до його художньої специфіки. Як показують опитування, вчитель найчастіше орієнтує учнів на фабульно-сюжетний рівень сприйняття. Спочатку учні відповідають на питання змісту, а потім визначають, які художні засоби використовує письменник в даному творі. Відрив у процесі аналізу змісту від форми породжує голе соціологізування і формалізм. Тому головний принцип роботи на етапі аналізу художнього твору – аналіз у єдності змісту і форми[2, с.29].

Методист Т.Бугайко не пропонує наукового визначення поняття "аналіз художнього твору", а зосереджує увагу на його меті, особливостях поглибленого вивчення творів, основних методах і прийомах роботи з епічними, ліричними і драматичними творами. На її думку, шкільний аналіз (розбір) має на меті з'ясувати багатство змісту й художню цінність виучуваного твору, спрямувати ідейно-емоційний потенціал словесного мистецтва на розвиток школярів[3, с. 81].

Вчений-методист Б.Степанишин переконує, що в основі аналізу художнього твору – текст, а не літературознавчий чи методичний посібник. Методист зазначає, що аналіз повинен розвивати естетичні мистецькі смаки [4, с. 25].

В.Марко визначає аналіз як "систему послідовних дій (операцій) дослідника (вчителя), спрямованих на пізнання твору як художнього феномена..., аналіз – це уявна (мислительна) операція над твором, яка передбачає членування його на частини (складники змісту й форми), виділення певних частин, дослідження їхніх особливостей, визначення місця й функціональної ролі в загальній системі твору, встановлення характеру взаємодії з іншими його частинами"[5, с. 7].

Методист Г.Токмань доводить, що на сучасному етапі літературної освіти шкільний аналіз повинен відповідати наступним критеріям: формувати в учнів оцінні судження; активізувати їх життєвий (моральний) досвід; виробляти потребу спілкуватися з митцем; розвивати творче мислення та уяву; виробляти особистісний підхід до оцінки художнього твору[8, с. 29].

А.Ситченко вказує на те, що “аналіз художнього твору в школі переслідує конкретну мету: сформувати в учнів наукове поняття про його зміст і форму, їхній взаємозв'язок; завдяки процесу й результату осягнення мистецтва слова вплинути на становлення домінантних рис розвиненої особистості” [7, с. 69].

Методист М.Кудряшов теоретично доводить і обґрунтовує дві важливі умови аналізу художнього твору в школі: “Перше – сам вчитель повинен глибоко зрозуміти, пережити, відчувати художній твір. Друга умова – правильний відбір і дозування матеріалу з урахуванням віку, розвитку й можливості школярів” [6, с. 55].

Таким чином, питання аналізу художніх творів залишається відкритим і актуальним на сьогодні.

Поглянемо більш детально на проблему аналізу епічних творів. У методиці викладання літератури проблема вивчення епічного твору не нова. До її вирішення підходили ряд методистів, педагогів-новаторів, учителів: Н.Мещерякова, Є.Ільїн, Ю.Султанов, М.Бойцова, Н.Белінська, В.Рогожинська, Р.Альбеткова.

У шкільній практиці вчителі під час опрацювання прозового твору дотримуються певних особливостей аналізу епічних творів, які зумовлені віковими особливостями учнів та рівнем їх літературної підготовки. На перших етапах увага зосереджується на розвитку сюжету, вчинках персонажів. Простежуючи розвиток дії у часі і просторі, учні вчать давати оцінку життєвим явищам. Не менш важливим є вміння виходити за рамки сюжетної основи, уловлювати авторський підтекст, який захищений за фасадом дій. Сюжетну канву учням збагнути не важко, але не завжди вони можуть усвідомити зв'язок сюжету з позасюжетними елементами, простежити вираження ідеї твору. Тому вивчення епічного твору повинно будуватися так, щоб учні розуміли тісний зв'язок усіх його компонентів, бачили логічну доцільність у загальній композиційній побудові, простежували послідовність вимальовування людських характерів.

Методисти-науковці і методисти-практики вважають, що важливу роль у вивченні епічного твору відіграє правильна організація роботи з текстом. Тобто, на їх думку, вивчення художнього твору у школі – незалежно від обсягу і змісту – має ділитися на ряд основних етапів. Так, наприклад, московські методисти-науковці О.Богданов, С.Леонов, В.Фчертов визначають, що вивчення епічних творів у школі складається з 4 етапів (вступне заняття, читання, аналіз, підсумкове заняття), які взаємодіють один з одним, поступово переходячи один в інший.

Професор Л.Мірошніченко зазначає, що “вчити учнів аналізувати художній твір – означає визначати його складові, досліджувати їх, робити аргументовані висновки; синтезувати окремі частини, щоб побачити твір у цілому; відчувати його естетичну цінність, усвідомити зміст, дати самостійну, критичну, обґрунтовану оцінку” [6, с.213]. Науковець розробила найдоцільнішу класифікацію основних етапів вивчення художнього твору, які обґрунтовані логічною послідовністю роботи з художнім текстом і можуть варіюватися в залежності від жанру та вікових особливостей учнів. Розглянемо етапи вивчення епічних творів.

5-6 клас – 1) підготовка до сприйняття, 2) читання твору з коментарем, 3) словникова робота, 4) бесіда за змістом прочитаного, 5) близький до тексту переказ, 6) використання окремих результатів аналізу, 7) підсумкове заняття, 8) творчі усні та письмові роботи.

7-8 клас – 1) підготовка до сприйняття твору, 2) читання твору, 3) словникова робота, 4) бесіда за змістом прочитаного, 5) використання елементів аналізу, 6) підсумкове заняття, 7) творчі усні та письмові роботи.

9-11 клас – 1) підготовка до сприйняття твору, 2) читання твору, 3) підготовка до аналізу, 4) аналіз твору, 5) підсумки, 6) творчі усні та письмові роботи. Учитель може творчо опрацювати запропонований варіант, вносячи власні зміни. Головне не втратити внутрішню логіку вивчення епічного як єдиного компоненту твору [6, с.280].

Щоб цікаво й доступно ввести учнів до художнього світу письменника та його творіння, допомогти осягнути внутрішню суть твору, збагатити уяву про нього як про ідейно-естетичне ціле, позбутися шаблону, вчитель мусить оволодіти різними шляхами аналізу літературно-художнього твору. Літературознавчий аналіз виконує при цьому роль методологічної основи, оскільки в основу шкільного аналізу покладено: 1) структуру й елементи змістової організації твору (тема, проблема, фабула, характер, пафос, ідея); 2) структуру й елементи внутрішньої форми твору (система образів, сюжет); 3) зовнішню форму твору (художньо-мовленнєва організація твору, композиція).

Питання шляхів аналізу привертало увагу багатьох методистів, але й досі чимало його сторін вимагає наукового висвітлення й уточнення. Обираючи шлях аналізу художнього твору, необхідно враховувати такі чинники:

- особливості тексту (його обсяг, зміст, виховну спрямованість тощо);
- наскільки глибоко й різнобічно учні відчували та зрозуміли твір;
- рівень залучення літературознавчого матеріалу;
- якість перекладу.

Нині в методиці літератури існує кілька класифікацій типів шкільного аналізу художнього твору. Є.Пасічник визначає такі шляхи аналізу твору на уроці літератури: цілісний, композиційний, пообразний, проблемно-

тематичний, структурно-стильовий, наголошуючи, що вибір його залежить насамперед від характеру твору та вікових особливостей учнів.

Б.Степанишин виділяє такі шляхи: проблемно-тематичний, пообразний, цілісний (комплексний).

Традиційна методика визначає три шляхи аналізу художнього твору:

- за розвитком дій, "слідом за автором";
- пообразний;
- проблемно-тематичний.

Аналіз "слідом за автором" може використовуватися в будь-якому класі. Доцільно використовувати його, коли твір невеликий за обсягом. Попередньо вчитель ділить текст на логічно завершені змістові частини і складає систему запитань до кожної з них. При вивченні епічних творів та при застосуванні даного шляху аналізу важливо, щоб учні навчилися бачити за образами і картинами автора. Авторська позиція в епічних творах виражається або безпосередньо, або у прихованій формі. Письменник може говорити з читачем від імені оповідача, літературного героя, а іноді позиція оповідача збігається з авторською лише частково. Отже, учнів слід вчити робити висновки про авторську позицію на основі загального звучання твору.

Пообразний шлях аналізу використовується у школі найчастіше і вимагає сумлінної підготовки вчителя:

- теоретично визначити й усвідомити, що означає "пообразний шлях аналізу";
- переконатися в доцільності використання цього шляху аналізу для опрацювання конкретного художнього твору;

творю;

- провести підготовчу роботу для проведення цього аналізу;
- вивчити всі можливі та обрати для себе найефективніші методи і прийоми його реалізації;
- визначити особливості та значення саме цього – пообразного – шляху вивчення літературного твору [6,

с.219].

Обрання такого шляху аналізу вимагає від вчителя сконцентрувати основну увагу на образах героїв, через які розкривається ідейний зміст художнього твору. Методична література рекомендує розглядати образ у двох аспектах:

- виявляти основні риси персонажа і його ставлення до оточуючих;
- визначати суперечності в характері героя, діалектику його розвитку і саморозкриття.

Пообразний шлях аналізу лише тоді буде допомагати поглибленому цілісному сприйняттю твору, коли образ розглядатиметься як невід'ємна частина єдиного художнього організму. Варто підкреслити, що саме під час пообразного аналізу тексту необхідно учням звертатися до художнього твору. Запитання, правильно сформульовані вчителем, стимулюють учнів глибше проникати в текст, зацікавитися ним і перечитати ті місця, які вони, можливо б, пропустили при самостійному прочитанні.

Звернення до пообразного шляху аналізу при вивченні епічного твору буде ефективним, якщо через систему образів можна розглядати всі інші компоненти аналізу в єдності змісту та форми.

Поряд з названими шляхами у школі використовується і проблемно-тематичний шлях аналізу епічного твору, який проводиться у такій послідовності:

- визначення теми художнього твору;
- оголошення вже визначених проблем;
- пошук авторських шляхів вираження.

Названий шлях аналізу доцільно застосовувати у добре підготовленому класі тому що він вимагає не тільки знання тексту, а й уміння узагальнювати факти, логічно думати, аргументувати відповідь, зіставляти різні точки зору на певну проблему. Під час такого аналізу учні самі здобувають знання, а вчитель лише організовує пошук і стежить за його напрямом. До цієї роботи важливо залучити всі компоненти художнього твору, що сприяють визначенню напрямів вирішення проблеми, оцінці вартості його змісту і форми, розумінню твору в цілому.

Формулюючи проблемні запитання, важливо звернути увагу на те, щоб вони були зрозумілі для учнів, відповідали їхнім віковим особливостям, викликали зацікавленість, спонукали до пошукової роботи, мали чітко висловлену перспективність, можливість виходу на інші, важливіші питання, що охоплюють більший обсяг літературного матеріалу.

Отже, названі шляхи аналізу дають змогу вчителю не просто повідомляти знання в готовому вигляді, а вводити школярів у лабораторію самостійного відкриття, вказувати шляхи пошуку істини.

Суспільно-історичні зміни та актуальні завдання школи викликають потребу переглянути традиційні методики аналізу епічного твору. Сучасні вчителі і методисти, спираючись на відповідні наукові розробки, прагнуть побудувати навчальний процес так, щоб учень і читав художні твори, і вмів їх аналізувати. Тому поряд з традиційними шляхами аналізу йде вивчення методистами інших можливих шляхів аналізу – філологічного, композиційного, стилістичного, лінгвістичного, системно-структурного, компаративного тощо.

Отже, правильно організований і проведений шкільний аналіз епічних творів буде максимально сприяти активній пізнавальній роботі учнів на уроці, глибокому засвоєнню тексту, оволодінню різними засобами читання, що істотно впливатиме на якість літературної освіти учнів, розвиток їхньої інтелектуальної сфери і підвищення культури читання.

Висновки... Таким чином, методична наука за час свого існування вирішила багато актуальних питань вивчення епічного твору, але вчителі породжують пошуки, що відповідають умовам нового часу, оскільки проблема шкільного аналізу епічних творів вимагає подальшого наукового обґрунтування. Художній твір потребує всебічного підходу до його розгляду. Це зумовлюється специфікою літератури як виду мистецтва і тими завданнями, які необхідно розв'язати вчителю в процесі вивчення літератури.

“Вивчити художній твір – значить не тільки зрозуміти конфлікт, покладений у його основу, розібратися в сюжеті, у системі образів. – говорив Т.Беленький. – Це значить з'ясувати у кінцевому результаті концепцію життя, яка визначає конфлікт, сюжет, розстановку дійових осіб, тон оповіді, вибір зображувально-виражальних засобів, завдяки якій ми можемо судити про дійсність, відображену в художньому творі, і про особистість письменника, його погляди, смаки, пристрасті”[1, с. 20].

Література

1. Беленький Т.И. Приобщение к искусству слова / Т.И.Беленький. – М. : Просвещение, 1990. – С.19-28.
2. Бугайко Т.Ф. Навчання і виховання засобами літератури: [навч.посіб.] / Т.Ф.Бугайко, Ф.Ф.Бугайко – К. : Радянська школа, 1973. – 174 с.
3. Бугайко Т.Ф. Українська література в середній школі. Курс методики / Т.Ф.Бугайко, Ф.Ф.Бугайко. – [2-ге вид., доп. й переробл.]. – К. : Рад.школа, 1962. – 392 с.
4. Захарова В.А. Аналіз поетичного твору у школі: навч. посіб. для студентів філологічного факультету, вчителів шкіл / В.А.Захарова. – Суми : сумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2005. 132 с.
5. Марко В....І вічна таїна слова (шляхи аналізу художнього твору в середній школі) // ...І вічна таїна слова: Аналіз великого епічного твору: Посібник для вчителя / В.П.Марко, Г.Д.Клочек, В.Є.Панченко та інші. – К. : Рад. школа, 1990. – С.5-20.
6. Мірошніченко Л.Ф. Методика викладання світової літератури в середніх навчальних закладах. Підручник / Л.Ф.Мірошніченко. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2010. – 432 с.
7. Ситченко А.Л. Навчально-технологічна концепція літературного аналізу / А.Л.Ситченко. – К. : Ленвіт. – 2004. – 110 с.
8. Токмань Г.Л. Методика викладання української літератури в старшій школі: екзистенціально-діалогічна концепція / Г.Л.Токмань. – К. : Міленіум, 2002. – 320 с.

Анотація

У статті розглядається проблема шкільного аналізу епічних творів. Розкриваються погляди методистів на етапи роботи з епічним твором та традиційні шляхи його аналізу.

Аннотація

В статье рассматривается проблема школьного анализа эпических произведений. Раскрываются взгляды методистов на этапы работы с эпическим произведением и традиционные пути его анализа.

Summary

The article focuses on the problem of school analysis of the epic works. There are disclosed the views of Methodists on the steps of learning the epic work and traditional ways of its analyzing in the article.

Ключові слова: аналіз, літературознавчий аналіз, шкільний аналіз, епічний твір, шляхи аналізу, етапи роботи.

Ключевые слова: анализ, литературоведческий анализ, школьный анализ, эпическое произведение, пути анализа, этапы работы.

Key words: analysis, literary analysis, school analysis, epic work, ways of analyzing, steps of learning.

Подано до редакції 16.10.13.

Рекомендовано до друку канд.пед.наук, доц.Гоголь Н.В.

УДК 373.3.02:613(043,3)

© 2013

Дудко С.Г.

ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ТА ШЛЯХИ ЇХ ФОРМУВАННЯ

Постановка проблеми у загальному вигляді... Покращення стану здоров'я учнів під час навчання в школі є досить актуальною проблемою. Як засвідчують засоби масової інформації, тільки на Полтавщині під час проведення профілактичних оглядів 110,7 тисяч учнів початкових класів, проведених в 2012 році, зафіксовано порушення опорно-рухового апарату у 16% учнів; кишково-шлункового тракту – 14,5%; захворювання органів зору – 11% [10]. Аналіз причин, що призводять до погіршення здоров'я молодших школярів, дав можливість виявити ряд негативних чинників, які впливають на стан здоров'я учнів, одним із яких є перевантаження.

Напружене розумове навантаження в школі та перевантаження домашніми завданнями не дають змогу дитині в повному обсязі реалізувати свої потреби в руховій активності, що в кінцевому рахунку призводить до гіподинамії, яка призводить до виникнення чисельних хвороб.